

ОДЕСЬКА НАЦІОНАЛЬНА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ

БОНДИК Валерій Анатолійович

УДК 346(56+999)

**ТРАНСФОРМАЦІЯ ВІДНОСИН ВЛАСНОСТІ У
ПРОЦЕДУРІ БАНКРУТСТВА: ПРАВОВІ АСПЕКТИ**

Спеціальність 12.00.04 - господарське право;
господарсько-процесуальне право

АВТОРЕФЕРАТ

**дисертація на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук**

Одеса-2010

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Одеській національній юридичній академії Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник

доктор юридичних наук, доцент
ПОДЦЕРКОВНИЙ Олег Петрович,
Одеська національна юридична академія,
завідувач кафедри господарського права і процесу

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, професор
ПОЛЯКОВ Борис Мусійович,
Вищий господарський суд України,
заступник голови судової палати
з розгляду справ про банкрутство

кандидат юридичних наук, доцент
СТЕПАНОВА Тетяна Валеріївна,
Одеський національний університет імені
І. І. Мечникова,
доцент кафедри адміністративного та
господарського права

Захист відбудеться 19 червня 2010 р. о ____ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.086.04 Одеської національної юридичної академії за адресою: 65009, м. Одеса, вул. Фонтанська дорога, 23.

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці Одеської національної юридичної академії за адресою: м. Одеса, вул. Сергія Варламова, 2.

Автореферат розісланий “_____” _____ 2010 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Н. М. Крестовська

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дисертаційного дослідження. Забезпечення стабільності господарських відносин у сучасних економічних реаліях потребує правових інститутів, що з одного боку забезпечують захист інтересів кредиторів у випадку фінансової неспроможності боржника, а з іншого — створюють умови для відновлення його господарської діяльності та збереження виробничого потенціалу.

Втім, статистика розгляду господарськими судами справ про банкрутство свідчить, що цей правовий інститут за вісім років дії першої редакції Закону України «Про банкрутство» й десяти років чинності його другої редакції «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» (далі - Закон № 2343-ХІІ), зміг бути не повною мірою реалізувати очікування суспільства на побудову ефективного та сталого функціонування відносин власності при банкрутстві суб'єктів господарювання.

Йдеться не лише про невелику кількість випадків припинення провадження затвердженням умов санації та мирових угод, алей про поширеність у процесі банкрутства фактів руйнації виробничих потужностей підприємств, несплати заробітної плати працівникам, «дрібного» розпродажу майнових комплексів місто утворюючих та особливо небезпечних підприємств. Повне домінування інтересів фінансового сектору перед потребами реального сектору економіки у період фінансово-економічної кризи утворює загрозу нового переділу власності, що може мати не менш негативні результати для суспільства, ніж перша хвиля трансформації відносин власності в період масової приватизації державного майна на початку 90-х рр. ХХ ст.

Питанням банкрутства сьогодні присвячено достатньо багато робіт, серед яких виділяються роботи юристів-господарників, таких як Н.В. Асєєва, Р.Г. Афанасьєв, О.М. Бірюков, В.В. Джуль, В.А. Малига, Б.М. Поляков, В.В. Радзивілюк, О.О. Степанов, М.І. Тітов, та інші. Натомість ці дослідження не мають адресного характеру на захист суспільних інтересів у процесі змін у відносинах власності.

Залишаються невирішеними питання про те, наскільки повно та системно здійснено захист пріоритетних галузей економіки при такій трансформації. Нагальним також є пошук нормативної моделі запобігання банкрутствам, які здатні порушити права інвесторів і власників, зруйнувати основи функціонування виробничо-господарських комплексів та вплинути на національну економічну безпеку і дестабілізувати фінансову базу функціонування держави.

Крім того, практично не дослідженим залишився взаємозв'язок питань трансформації власності через процедуру банкрутства з

проблемами соціального і економічного розвитку регіонів. В цьому випадку особливого значення набувають проблеми банкрутства містоутворюючих та особливо небезпечних підприємств.

Викладене свідчить про те, що дослідження правових проблем трансформації відносин власності в процедурі банкрутства є актуальним і практично необхідним.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана відповідно до плану наукових досліджень Одеської національної юридичної академії на 2006-2010 рр. «Традиції та новачі в сучасній українській державності і правовому житті» (державний реєстраційний № 0106U004970), а також у відповідності до спеціальної науково-дослідної теми кафедри господарського права і процесу Одеської національної юридичної академії «Дослідження механізму сталого розвитку господарського та господарсько-процесуального законодавства».

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є визначення основних напрямів розвитку інституту неспроможності боржника як механізму ефективної трансформації відносин власності між господарюючими суб'єктами.

Для досягнення зазначеної мети були поставлені такі завдання:

визначити поняття та виявити основні характеристики трансформації відносин власності в провадженні про банкрутство як предмету правового регулювання;

встановити особливі риси банкрутства як елементу ринкової структури та правового інституту, що регулює відносини власності, і визначити перспективи його розвитку в цій сфері;

встановити основні особливості трансформації відносин власності на всіх етапах провадження у справах про банкрутство;

запропонувати механізми ефективної зміни форм власності в провадженні про банкрутство, в тому числі шляхом націоналізації окремих суб'єктів господарювання-банкрутів, а також засоби досудового відновлення платоспроможності виробничих підприємств;

виявити напрями захисту національної економіки та прав інвесторів в процедурі банкрутства в період глобалізації;

запропонувати засоби підвищення ефективності трансформації відносин власності в інституті неспроможності боржника з погляду розвитку регіонів;

обґрунтувати підходи до вдосконалення правових механізмів банкрутства містоутворюючих та особливо небезпечних підприємств в контексті забезпечення стабільності економічних відносин та недопущення використання права власності на шкоду суспільства;

розробити рекомендації з удосконалення законодавства України про банкрутство в напрямі захисту публічних інтересів при змінах у відносинах власності.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини майнового характеру, що виникають у процесі банкрутства з приводу перерозподілу об'єктів права власності та реалізації повноважень власників майна.

Предметом дослідження є правові аспекти трансформації відносин власності у процедурі банкрутства.

Методологічну базу дисертації складають комплекс різноманітних наукових методів. Зокрема, діалектичний метод був використаний при дослідженні системи засобів попередження банкрутства підприємств; історичний метод використаний для аналізу розвитку законодавства про банкрутство; формально-логічний метод – при формулюванні пропозицій до законодавства; системно-структурний метод дозволив встановити місце процедур банкрутства в системі відносин власності; порівняльно-правовий метод – при аналізі українського та зарубіжного законодавства про банкрутство.

Теоретичну базу дослідження складають наукові роботи, як українських вчених, так і зарубіжних вчених, які досліджували проблеми майнової відповідальності юридичних осіб, серед яких: П.Д. Баренбойм, О.М. Бірюков, В.В. Вітрянський, А.Є. Гонтмахер, О.В. Губарь, С.Ф. Демченко, В.В. Джунь, Л.А. Кассо, І.Д. Крюков, М.Г. Ліфшиц, О. Макгіл, В.А. Малига, О.А. Нікітіна, П.А. Ореховський, Б.М. Поляков, В.В. Радзивілюк, М.В. Телюкіна, М.І. Тітов, Є.М. Шабалін, В.М. Широнін, Г.Ф. Шершеневич та інші.

При написанні дисертації використовувались результати наукових досліджень Т.Є. Абової, С.М. Братуся, О.М. Вінник, О.В. Дзери, Г.Л. Знаменського, М.І. Клеандрова, В.М. Корецького, О.С. Іюффе, В.К. Мамутова, О.П. Подцерковного, Г.В. Пронської, В.В. Устименка, З.М. Черніловського, В.С. Щербини та інших.

Нормативну основу дослідження склали: господарське, цивільне і фінансове законодавство України, а також окремі нормативно-правові акти Англії, Німеччини, Росії, США, Франції. Емпіричну основу – офіційні статистичні дані, практика діяльності арбітражних керуючих Донецької області, судова практика.

Наукова новизна отриманих результатів. Дисертація є першим у вітчизняній юридичній науці комплексним дослідженням механізму трансформації відносин власності при стягненні майнових боргів у господарських відносинах через процедуру банкрутства, на підставі чого розроблено пропозиції щодо вдосконалення законодавства про банкрутство. У результаті дослідження отримано такі основні наукові результати:

уперше:

визначено поняття трансформації відносин власності в провадженні про банкрутство як довготермінові та системні зміни у способі присвоєння матеріальних благ, які виникають за наслідками провадження про банкрутство та впливають на особливості панування над окремими речами та майновими комплексами як засобами виробництва у сфері господарювання;

встановлено тенденції зниження самостійної ролі банкрутства при вирішенні проблем неплатоспроможності юридичних осіб, що обумовлюється домінуючими в економіці процесами глобалізації та потребує ув'язування механізмів провадження про банкрутство із загальними засадами господарсько-правового регулювання, національного протекціонізму та розвитку пріоритетних галузей економіки;

визначено основну мету правового забезпечення трансформації відносин власності в процедурі банкрутства – пошук найбільш прогресивних форм передачі майна банкрута іншим власникам (кредиторам), які б виключали зловживання, дозволяли б оновлювати виробничі відносини та поступово й динамічно їх розвивати, встановлювали б умови для збереження об'єктів публічної власності, наступництво управлінських дій та цілісність майнових комплексів підприємств;

доведено необхідність відмови від заборони банкрутства окремих підприємств публічних форм власності із встановленням особливостей банкрутства цих підприємств, що забезпечуватиме погашення боргів та підвищуватиме ефективність виробничо-господарського менеджменту;

обґрунтовано використання інституту націоналізації підприємств у процедурі банкрутства як елемента трансформації форм власності в соціально орієнтованій економіці;

запропоновано механізм досудового впровадження тимчасових адміністрацій на підприємства стратегічних галузей економіки України з метою відновлення їх неплатоспроможності

удосконалено положення щодо:

захисту публічних інтересів в процесі банкрутства, зокрема, щодо визначення таких складових, як набуття прав покупця майна банкрута більш ефективним підприємцем та інвестором; уникнення зупинення або зменшення обсягу виробництва та порушення виплат заробітної плати працівникам банкрута; запобігання неправомірних захоплень (поглинань) підприємств, антиконкурентних дій, завдання шкоди (шкани), запобігання списання продуктивних боргів, що здатні вплинути на стабільність господарської системи, функціонування підприємств-кредиторів та виконання бюджетних зобов'язань; недопущення виходу з-під контролю суспільства

особливо небезпечних підприємств; стабільної роботи найбільш важливих галузей економіки тощо;

історичних аспектів розвитку інституту банкрутства від переважно особистого покарання боржника до майнової форми його відповідальності з пріоритетним характером розвитку норм, регулюючих фінансове оздоровлення боржника, що є наслідком гуманізації суспільних відносин;

субсидіарної відповідальності засновників (власників) підприємств за боргами цих підприємств, що передбачає додаткову відповідальність власників (засновників) неплатоспроможних підприємств при провадженні справ про банкрутство в частині коштів по платежах процесуального характеру, пов'язаних з судочинством справ про банкрутство (судові витрати, друкування оголошення тощо);

поширення положень ГК України про відповідальність холдингів за боргами дочірніх підприємств у випадку неправомірних дій перших на інших власників;

виключення заставного майна з ліквідаційної маси неспроможного боржника задля відновлення основних принципів заставного права, адже інакше порушуються права заставодержателя, а відшкодування майнових претензій останнього, ставиться в залежність від загального процесу реалізації майна боржника;

дістали подальший розвиток:

підходи до визначення природи санації, яка в інституті неспроможності є найбільш широким поняттям процедур відновлення платоспроможності боржника, оскільки включає як «реорганізацію» і «реструктуризацію» (достатньо близькі поняття), так і заходи оздоровлення фінансового характеру;

положення про те, що, виходячи з масштабів негативних наслідків соціального і економічного характеру, що виникають при банкрутстві містоутворюючих та особливо небезпечних підприємств, ліквідаційна процедура у провадженні по цих справам повинна відкриватися, зокрема, тільки після вирішення питань забезпечення економічної і екологічної безпеки населення регіону;

пропозиції щодо вдосконалення процедури укладення мирової угоди в справах про банкрутство як найбільш перспективної в сучасних умовах форми погашення боргів між неплатоспроможним боржником і кредиторами, шляхом виключення з законодавства про неспроможність норм, які заважають її укладанню, відновлення балансу інтересів між кредитором та боржником тощо;

пропозиції щодо запровадження до процедури банкрутства ефективного механізму продажу підприємства банкрута як цілісного майнового комплексу, що передбачає, зокрема, закріплення

критеріїв визначення цього комплексу на підставі відповідної судової експертизи, встановлення спеціальної черговості на продаж майна банкрута, яка ґрунтувалася б на першочерговості продажу незадіяних у виробництві активів, і лише в останню чергу – продажу цілісного майнового комплексу підприємства єдиним лотом; проведення не менш як двох торгів задля вичерпання всіх можливостей для продажу цього комплексу єдиним лотом.

Практичне значення отриманих результатів. Отримані в дисертаційній роботі результати, а також її теоретичні висновки можуть бути використані в законотворчій діяльності при розробці змін до законодавства про власність та про банкрутство.

Основні положення роботи можуть бути використані при підготовці навчальних посібників і методичних рекомендацій, а також при викладанні курсів господарського права, господарського-процесуального права, правового регулювання банкрутства. Наукові положення дисертації можуть стати базою для подальших наукових досліджень правових проблем банкрутства.

Результати дисертаційного дослідження використано автором при розробленні законопроектів, поданих до Верховної Ради України IV скликання (законопроекти № 2618, 2777, 4078, 1104 - акт про впровадження № 04-17/13-148 від 17.03.2010 р.).

Апробація результатів дисертації. Основні положення дисертації доповідалися та обговорювалися на Міжнародній конференції «Глобалізація економіки: нові можливості або загроза людству» (Донецьк, 2001 р.), на VI Конференції професорсько-викладацького складу Донецької державної академії управління за підсумками науково-дослідної роботи в 2000 році (Донецьк, 2001 р.), на засіданнях відділу Інституту економіко-правових досліджень НАН України; на круглому столі «Концепція модернізації господарського законодавства» (Одеса, 2008 р.); на засіданнях комітету з питань правосуддя Верховної Ради України.

Публікації. Результати дисертаційного дослідження опубліковані в семи наукових статтях у спеціалізованих виданнях, затверджених ВАК України, а також у двох публікаціях у збірниках матеріалів наукових конференцій (круглих столів).

Структура роботи. Дисертація складається із вступу, трьох розділів, одинадцяти підрозділів, висновків, списку використаних джерел, додатку. Загальний обсяг дисертації становить 217 сторінок, з них основного тексту – 193 сторінки, список використаних джерел становить 207 найменувань.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі автором обґрунтовується актуальність обраної теми, визначаються мета і завдання дослідження, вказуються методологічна основа дисертації, викладається новизна отриманих результатів, а також наукове і практичне значення дисертації.

Розділ 1 «Інститут банкрутства в механізмі трансформації відносин власності» містить чотири підрозділи, присвячений розгляду поняття та основних рис трансформації відносин власності у процедурі банкрутства, у тому числі з історичних та компаративно-правових позицій.

У підрозділі 1.1 *«Поняття трансформації відносин власності в Україні та її взаємозв'язок з інститутом банкрутства»* досліджується місце трансформаційних відносин власності у процедурі банкрутства суб'єктів господарювання.

Наголошується, що розмаїття форм власності висуває на перший план проблему відносин власності, яка спостерігається при переході від однієї форми господарювання до іншої (у тому числі при банкрутстві), але і при зміні правового режиму об'єктів права власності і правового статусу суб'єктів відповідного присвоєння.

У процесі трансформації відносин власності відбувається не просто зміна суб'єктів права власності – власників, а, передусім, коли йдеться про зміну належності цілісних майнових комплексів, змінюється система, стиль і методи управління підприємствами. З позиції банкрутства підприємницьких організацій це означає заміну неефективного менеджменту на ефективний. Хоча й можливі певні винятки, коли йдеться про банкрутство публічних підприємств, які не повинні потрапити до приватних рук через підвищені вимоги до безпеки їх діяльності, що відповідає публічним інтересам і Конституції України. Водночас, це – виняток, яке підтверджує правило – сьогодні саме зміна способу управління об'єктам права власності стає найважливішим мотивом трансформації відносин власності при банкрутстві. Саме на це повинні бути спрямовані сучасні процедури банкрутства, починаючи від процедури санації, і закінчуючи етапом укладення мирової угоди.

Якщо ж трансформацію власності сприймати без цього економіко-господарського чинника, тоді вона ототожнюється із звичайними операціями цивільно-правового характеру. Але це не враховує економічну основу власності та її соціально-економічні складові. Із цих позицій критикується скасування Закону «Про власність» у зв'язку із прийняттям ЦК України, а також пропонується поняття трансформації відносин власності.

Зроблено висновок, що у чинному законодавстві України, у тому числі й з питань банкрутства, мають бути усунені прогалини з питань регулювання процесів трансформації відносин власності у

напрямку приватна власність - державна (комунальна) власність. Серед іншого пропонується також вирішити проблему реалізації права власності боржника як номінального власника, майно якого продається, коли сам він в торгах не бере участі.

Підрозділ 1.2 «Історичні та порівняльні аспекти розвитку інституту банкрутства в контексті трансформації відносин власності» містить стислий історичний та порівняльний огляд розвитку інституту неспроможності як сукупності правових приписів, що впливають на структуру та зміст відносин з присвоєння матеріальних благ.

Досліджено складний шлях, що пройшло право банкрутства як складове господарських відносин. Зокрема зауважено, що за законами Хаммурапі Давньовавілонської держави (XVIII ст. до н.е.) неповернений борг відшкодовувався майном боржника, відпрацьовувався боржником і членами його сім'ї. За давньоримським правом боржник, що не повертав в строк встановлену суму, продавався у рабство за кордон або підлягав страті (Закони XII таблиць). Вже в цей історичний період у взаєминах боржника з кредиторами виникли зародки інституту мирової угоди (Дигести Юстиніана) як інструменту забезпечення повернення майнових боргів.

Розмежовуються наслідки для відносин власності у разі випадкового (ненавмисного) банкрутства і навмисного (умисного) банкрутства у середньовічному конкурсному праві. Залежно від причини, яка призвела боржника до банкрутства, проведена диференціація заходів покарання за скоєне та встановлено їх зв'язок з відносинами власності. Проаналізовано генезу поступової відмови від майново-особистого покарання неспроможного боржника переважно тільки до майнової форми його покарання.

Характеристика законодавства про банкрутство зарубіжних країн дозволила зробити виносок, що найважливішою його функцією є реорганізація за допомогою спеціальних процедур справ учасників господарського обороту, що зазнають тимчасових фінансових проблем, і звільнення ринку від неефективних власників.

На підставі аналізу законодавства Англії, США, Франції, ФРН доводиться збереження тенденцій стимуляції вирішення справ про банкрутство на стадії мирової угоди та санації з метою забезпечення стабільності у відносинах власності.

Підрозділ 1.3 «Становлення інституту банкрутства в Україні як механізму трансформації відносин власності» присвячений аналізу особливостей розвитку інституту неспроможності в Україні.

Аналіз першої редакції Закону № 2343-ХІІ 1992 року здійснено з погляду його спрямованості на роздержавлення та побудову

змішаної економіки. Механізми нової редакції Закону № 2343-XII 1999 року представлено як такі, що не повною мірою встановили баланс інтересів боржників та кредиторів, а також виявилися нездатними в умовах фінансово-економічної кризи захистити права інвесторів та власників, забезпечити стабільність функціонування виробничо-господарських комплексів й сприяти позитивному для суспільства приходу ефективних менеджерів на підприємства.

Обґрунтовано, що скасування Закону України «Про власність» з мотивів прийняття ЦК України було поспішним та таким, що нівелювало публічно-правовий та управлінський зміст відносин власності, зокрема й при банкрутстві підприємств.

Соціально орієнтована економіка вимагає прийняття закону про власність, що чітко розмежував би державну, комунальну та інші форми власності, врегулював би власність як сукупність відносин приватноправового та публічно-правового характеру, вмістив би механізми трансформації цих відносин не лише у напрямі «державна власність – приватна власність», але й у зворотному напрямі, інші механізми перетворення у відносинах власності, відновлював би роль Українського народу у функціонуванні публічних форм власності, зокрема в процедурі банкрутств, тощо.

Розділ 2 «Правове регулювання трансформації відносин власності на основних етапах процедури банкрутства» присвячений аналізу особливостей змін у правовідносинах власності на різних етапах процедури банкрутства.

У підрозділі 2.1 «Вплив процедури розпорядження майном боржника в процесі банкрутства на правовідносини власності» розглянуті механізми захисту майнових інтересів власників в процедурі розпорядження майном боржника.

Аналізуються чинники, що впливають на цю процедуру, зокрема невизначеність фінансового положення боржника, та законодавчі засоби попередження на цій стадії фіктивного банкрутства. Пропонується не лише конкретизувати в законодавстві про банкрутство поняття «фіктивне банкрутство», але й розширити суб'єктний склад відповідного правопорушення.

Особлива увага приділена випадкам навмисного банкрутства, що виявляються на стадії розпорядження майном банкрута. Встановлено невідповідність тягара відповідальності розпорядника майна за збереження майна боржника із продовженням функціонування органів управління боржника, що залишаються незмінними, оскільки їх заміна передбачена лише у виняткових випадках, доказування наявності яких ускладнено для арбітражного керуючого.

Запропоновано розширити положення розділу V-I ГПК щодо застосування запобіжних заходів у процедурі банкрутства.

У підрозділі 2.2 «Динаміка відносин власності у процедурі санації» вивчено питання забезпечення належного функціонування відносин власності на етапі санації у справі про банкрутство.

Аналіз чинного Закону № 2343-ХІІ та практики його застосування дозволив виявити загрози для ефективного функціонування цього інституту.

Під санацією запропоновано розуміти не тільки виключно фінансову підтримку боржника, а систему фінансово-економічних, виробничо-технічних, організаційно-правових та соціальних заходів, спрямованих на відновлення платоспроможності підприємства-боржника в довгостроковому періоді.

Порівняння термінів «санація», «реорганізація» і «реструктуризація» дозволило зробити висновок, що найбільш широким поняттям є санація, оскільки вона включає як реорганізацію і реструктуризацію (достатньо близькі поняття), так і заходи фінансового характеру, направлені на відновлення платоспроможності підприємства.

Найважливішою умовою санації в цьому контексті визнано затвердження умов реструктуризації статутного капіталу юридичної особи - боржника, яке припускає повну або часткову заміну власника (засновника, учасника) юридичної особи - боржника на користь санатора. Реструктуризація, що проводиться в процедурі санації, може виступати інструментом приватизації цілісного майнового комплексу державного унітарного підприємства або часток (паїв, акцій) держави в господарських товариствах.

Розглядається проблема неправомірного переділу власності в контексті оскарження недійсних правочинів боржника. Пропонується гармонізувати інтереси кредиторів, які прагнуть звести до мінімуму майнові наслідки збиткових дій боржника, із забезпеченням стабільності господарського обороту.

Підрозділ 2.3 «Трансформація відносин власності у ліквідаційній процедурі» присвячено аналізу механізму передачі іншим особам майнових активів боржника у ліквідаційній процедурі.

Аналізуються проблеми формування ліквідаційної маси майна банкрута і виключень з відповідних процедур з погляду забезпечення цілісності майнових активів підприємств. Зокрема, запропоновано встановити черговість реалізації майна банкрута з огляду на максимальне збереження виробничих потужностей підприємств та їх майнових комплексів. Обґрунтовується необхідність виключення ч. 3 ст. 26 Закону № 2343-ХІІ з огляду на її невідповідність реальному стану ринкової вартості майнових прав. Лише право оперативного управління за умови наявності

субсидіарної відповідальності власника може бути у цьому разі підставою для виключення майна з ліквідаційної маси.

У зв'язку із прогалиною у законодавстві з питань компенсації витрат на ведення справи про банкрутство та ліквідацію суб'єкта господарювання, пропонується закріпити у Законі № 2343-XII та ст. 61 ГК України субсидіарну відповідальність засновників (учасників) юридичної особи щодо компенсації витрат на проведення ліквідаційної процедури стосовно суб'єкта господарювання, зокрема у справі про банкрутство.

Враховуючи характер правовідносин, що мають місце в заставному праві, зроблено висновок про необхідність узгодження процедури реалізації заставленого майна з обмеженнями, встановленими Законом № 2343-XII щодо включення заставного майна до ліквідаційної маси неспроможного боржника.

Підрозділ 2.4 «Мирова угода як інститут попередження банкрутства ефективних власників» присвячений дослідженню особливостей використання мирової угоди при трансформації відносин власності у процесі банкрутства.

Пропонуються напрями відновлення балансу інтересів при укладенні мирової угоди для стимулювання сторін до погашення боргів у такий спосіб. Зокрема, доречно відмовитися від закріплення у ст. 37 Закону № 2343-XII вичерпного переліку умов мирової угоди. Цілком має припускатися повне відшкодування боргу з боку боржника, яке може наступати, наприклад, у випадку зустрічного надання кредитором боржникові певного майнового права чи укладання довгострокового договору тощо. Можливість встановлення прискореного розгляду справи про банкрутство також може складати предмет зацікавленості кредитора у мировій угоді.

Розділ 3 «Правове забезпечення публічних інтересів при трансформації відносин власності у процедурі банкрутства» скалатається з чотирьох підрозділів, у яких досліджуються публічні інтереси, що мають бути забезпечені при трансформації відносин власності у процедурі банкрутства.

Підрозділ 3.1 «Основні публічні інтереси у процедурі банкрутства та способи їх забезпечення» присвячено виокремленню основних публічних інтересів, що закладаються у законодавство про банкрутство.

Доводиться, що врахування лише приватних інтересів боржника чи кредитора у справах про банкрутство завжди утворюватиме дисбаланс у відносинах власності та матиме такі негативні наслідки для функціонування економіки, як тіньове роздержавлення, ліквідація цілісних майнових комплексів підприємств, припинення великого товарного виробництва, підлив системи економічного контролю та соціальної стабільності на окремих територіях тощо.

Наполягається на тому, що суспільство зацікавлене у пошуці найбільш прогресивних форм передачі прав власності у процедурі банкрутства, які б дозволяли зберегти не права засновників, а цілісність об'єктів права власності, виключали б зловживання та дозволяли б оновлювати виробничі відносини і поступово й динамічно їх розвивати. На підставі цього виявлено такі чинники публічного (суспільного) інтересу у відносинах неспроможності:

а) підвищення ефективності виробництва у процесі реформування відносин власності при банкрутстві шляхом стимулювання до набуття прав покупця майна банкрута більш ефективним підприємцем та інвестором;

б) уникнення зупинення або зменшення обсягу виробництва та порушення виплат заробітної плати працівникам банкрута, інших соціальних складових виробничих процесів;

в) закладення в провадження про банкрутство механізмів запобігання неправомірних захоплень (поглинань) підприємств, антиконкурентних дій, завдання шкоди (шкани) із використанням процедур банкрутства;

г) запобігання використання процедур банкрутства для списання продуктивних боргів, що здатні вплинути на стабільність господарської системи, функціонування підприємств-кредиторів та виконання бюджетних зобов'язань;

д) використання процедур банкрутства як засобу встановлення визначеності в економічних відносинах, за допомогою якого існування боргів є короткостроковим явищем;

е) утворення умов для повернення невдалих підприємців в економіко-правове середовище;

є) недопущення виходу з-під контролю суспільства особливо небезпечних підприємств;

ж) диференціація форм провадження про банкрутство задля захисту трудових колективів неплатоспроможних суб'єктів, забезпечення населення України від підприємницьких ошукувань

і) утворення умов для підтримання цілісності об'єктів державної та комунальної форм власності, а також стабільної роботи найбільш важливих галузей економіки тощо.

Запропоновано низку законодавчих заходів щодо встановлення черговості продажу майна банкрута, закріплення порядку визначення складу цілісного майнового комплексу підприємства; порядку проведення торгів задля вичерпання всіх можливостей його продажу єдиним лотом, активного інформування потенційних покупців про відповідний продаж, в тому числі із наданням Кабінету Міністрів України права приймати рішення про націоналізацію неплатоспроможного підприємства тощо.

Обґрунтовується необхідність відмови від дії заборон на залік податкової заборгованості, відступлення публічних вимог тощо у процедурі банкрутства. Інакше держава залишатиметься чинником непродуктивного перерозподілу власності при банкрутстві.

Підрозділ 3.2 «Підтримка пріоритетних галузей економіки України в процесі трансформації відносин власності при банкрутстві» розглянуті перспективи розвитку інституту неспроможності з погляду особливостей банкрутства підприємств окремих форм власності та сфер господарювання.

Аналізується відновлювальний (санаційний) механізм права банкрутств з захисту окремих галузей економіки, у розвитку та стабільній роботі яких зацікавлено суспільство. Йдеться про обмеження на банкрутство казенних підприємств, підприємств, що є об'єктами права державної власності, які не підлягають приватизації; окремих гірничих підприємств; комунальних унітарних підприємств, щодо яких прийнято відповідне рішення місцевої ради; обмеження на застосування процедур санації та ліквідації стосовно державних підприємств; особливості процедури банкрутства містоутворюючих та особливо небезпечних підприємств, страхових компаній тощо.

Найбільш оптимальним обґрунтовано не виключення, наприклад, комунальних підприємств з-під правового поля банкрутства, а встановлення особливостей їх банкрутства. Зокрема, пропонується надати право територіальній громаді, вирішивши через свої представницькі органи питання про санацію відповідних підприємств, визнати місцевим боргом вимоги кредиторів до такого підприємства, що слугуватиме підставою для задоволення плану санації підприємства. Аналогічними повноваженнями має бути наділений Уряд України щодо націоналізації підприємств із одночасним визнанням вимог кредиторів державним боргом.

Критикуються норма ст. 31 Закону № 2343-XII, що передбачає у випадку винесення господарським судом ухвали про ліквідацію державного підприємства, передачу майна, що залишилося після задоволення вимог кредиторів, органу приватизації для наступного продажу. Це є несправедливим обмеженням повноважень держави як власника, яке має бути виключено з закону.

Серед заходів, що здатні сприяти захисту пріоритетних галузей економіки називаються не лише спеціальні санаційні процедури, але й загальні гарантії, що потребують введення, зокрема у ст. 211 ГК України, в частині положень щодо субсидіарної відповідальності власника (засновника) підприємства-банкрута у разі наявності його вини за банкрутство дочірнього підприємства, приведення ст. ч. 3 ст. 26 Закону № 2343-XII у відповідність до ст. 213 ГК тощо.

Пропонується поширити на підприємства стратегічних галузей економіки режими тимчасових адміністрацій у випадку виявлення підстав їх неплатоспроможності, а також прийняти закон про націоналізацію задля запобігання банкрутствам підприємств стратегічних галузей економіки. Для цих цілей обґрунтовується необхідність розроблення методики прогнозування наслідків та оцінки впливу на стан економічної безпеки держави банкрутства містоутворюючих, особливо небезпечних підприємств та підприємств стратегічних галузей економіки.

Підрозділ 3.3 «Трансформаційні відносини при банкрутстві підприємств у контексті регіонального розвитку» розглянуті питання правового регулювання банкрутства в масштабі регіону.

Показано, що одне з головних завдань сучасного розвитку економіки в Україні – запобігання банкрутству підприємств і збереження виробничого потенціалу країни, набуває найбільшої гостроти саме в масштабі регіону. Причому, саме в масштабі регіону можливе практичне вирішення відповідних проблем.

Для своєчасного втручання у фінансово-економічну діяльність підприємств найважливішим моментом визнається система «передбачування банкрутств», а також запровадження механізмів залучення місцевих рад до проваджень про банкрутство підприємств за їх клопотанням.

Автором обґрунтована необхідність створення при облдержадміністраціях науково-аналітичних центрів для запобігання банкрутства підприємств регіону і вирішення проблем відновлення їх платоспроможності.

Підрозділ 3.4 «Удосконалення процедур трансформації власності при банкрутстві містоутворюючих та особливо небезпечних підприємств» присвячено дослідженню проблем банкрутства містоутворюючих і особливо небезпечних підприємств.

Обґрунтовано, що поняття містоутворюючого підприємства має бути ув'язано із низкою економічних чинників, одним з яких, але не вирішальним та лише альтернативним, є критерій кількості працюючих на цьому підприємстві місцевих жителів.

Критикується заборона продажу на аукціоні особливо небезпечних підприємств (ст. 43 Закону № 2343-ХІІ), враховуючи відсутність таких заборон в сфері їх приватизації. Власник особливо небезпечного підприємства, має бути насамперед ефективним інвестором, адже безпечна експлуатація підприємств забезпечена господарським законодавством.

Визначено напрями вдосконалення законодавства у сфері банкрутства містоутворюючих і особливо небезпечних підприємств:

а) чітке визначення критеріїв цих підприємств з наданням таким підприємствам відповідного правового статусу у процедурі

запобігання банкрутствам за аналогією з процедурою наділення статусом суб'єкта, що займає монопольне (домінуюче) положення;

б) визначення порядку націоналізації цих підприємств;

в) вирішення питань фінансування викупу неплатоспроможних підприємств, що не допускають з одного боку, придбання державою активів за заниженою вартістю, а з іншою, запобігають розоренню цих підприємств, яке здатне поставити на межу виживання цілі регіони і навіть все населення країни;

г) налагодження механізму контролю (нагляду) за платоспроможністю і безпечною діяльністю таких підприємств;

д) створення спеціальних методик розрахунку вартості активів містоутворюючих і особливо небезпечних підприємств;

е) спеціалізована підготовка фахівців в галузі кризового управління містоутворюючими і особливо небезпечними підприємствами в умовах неплатоспроможності;

є) надання процедурі банкрутств містоутворюючих і особливо небезпечних підприємств особливих рис не лише у праві банкрутств, а й у досудовому кризовому управлінні;

ж) ув'язування реформування права банкрутств у сфері діяльності цих підприємств із загальними напрямками Концепції модернізації господарського законодавства, коли правові норми господарського права найповніше дозволяють уникнути виникнення неплатоспроможності підприємств.

На прикладі Донецького регіону розглянуті особливості реформування вугільної галузі, підприємства якої є в багатьох випадках неплатоспроможними. Вирішення питань власності і підвищення платоспроможності шахт обґрунтовано проводити з урахуванням специфіки їх виробничої діяльності та комплексу соціально-економічних чинників, що впливають на їх діяльність.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення й нове вирішення теоретичних і практичних проблем, що виникають при трансформації правовідносин власності у процедурі банкрутства, та зроблено такі основні висновки.

1. Трансформація відносин власності в провадженні про банкрутство – це довготермінові та системні зміни у способі присвоєння матеріальних благ, які виникають за наслідками провадження про банкрутство та впливають на особливості панування над окремими речами та майновими комплексами як засобами виробництва в сфері господарювання.

2. Основна мета правового забезпечення трансформації відносин власності в процедурі банкрутства – пошук найбільш прогресивних форм передачі майна банкрута іншим власникам (кредиторам), які б виключили зловживання, дозволяли б оновлювати виробничі відносини та поступово й динамічно їх розвивати, встановлювали б умови для збереження об'єктів права публічної власності, наступництво управлінських дій та цілісність майнових комплексів підприємств.

3. Законодавство про банкрутство має змінити свою ідеологію з «про-дебіторської» чи «про-кредиторської» моделі на максимальне забезпечення перетворення неефективного менеджменту стосовно неплатоспроможних підприємств на ефективний у процесі трансформації відносин власності. Це може відбутися тільки на підставі забезпечення балансу інтересів кредиторів та боржників, а також охорони цілісності майнових комплексів підприємств як основних об'єктів права власності у процесі банкрутства.

4. Виключення із режимів банкрутства для окремих підприємств публічних форм власності та господарювання фактично призводять до погіршення їх прав у порівнянні із чинним законодавством, адже дозволяє кредиторам примусово розпродавати майно боржників без урахування механізму погодження інтересів сторін, притаманного провадженню про банкрутство. Законодавство має передбачати особливості банкрутства підприємств публічних форм власності, задля унеможливлення їх тіньової приватизації.

5. Механізм підвищення ефективності містоутворюючих підприємств має реалізуватися шляхом запровадження більш гнучких критеріїв визнання такого статусу за одночасного запровадження алгоритму їх можливої націоналізації, введення тимчасових адміністрацій за аналогією з випадками неплатоспроможності банків, вдосконалення порядку застосування субсидіарної відповідальності публічних утворень перед кредиторами цих підприємств.

6. У зв'язку із проведеним дослідженням у Законі № 2343-ХІІ необхідно, зокрема:

- ч. 7 ст. 5 доповнити реченням другим та третім такого змісту:

«Провадження про банкрутство державних підприємств підлягає припиненню у випадку прийняття рішення Уряду України про визнання безспірних вимог кредиторів до цих підприємств внутрішнім державним боргом України. Провадження про банкрутство комунальних підприємств підлягає припиненню у випадку прийняття рішення органів місцевого самоврядування про визнання безспірних вимог кредиторів до цих підприємств місцевим боргом».

- ч. 3 ст. 26 викласти у такій редакції: «До складу ліквідаційної маси можуть бути включені речі, що належать банкруту на підставі речових прав, крім права оперативного управління, якому відповідає субсидіарна відповідальність власника за боргами боржника – юридичної особи»;

- у ч. 7 ст. 31 слова «а майно державних підприємств – відповідному органу приватизації для наступного продажу. Кошти, одержані від продажу цього майна, спрямовуються до Державного бюджету України» виключити;

- в абз. першому ч. 4 ст. 37 після слів «відстрочку чи розстрочку або прощення (списання) боргів чи їх частини» доповнити словами «або інші умови припинення провадження у справі з дотриманням балансу інтересів сторін» тощо.

- ч. 1 ст. 42 викласти у такій редакції:

«Для цілей цього Закону містоутворюючими підприємствами визнаються юридичні особи, що мають одну з таких ознак:

1) податки від діяльності такої юридичної особи протягом одного з трьох останніх календарних років забезпечують більше 50 процентів надходжень до місцевого бюджету відповідної адміністративно-територіальної одиниці, у якій розташована така юридична особа;

2) ліквідація такої юридичної особи унеможливить енергозабезпечення, транспортне обслуговування, водопостачання, теплопостачання, забезпечення предметами першої необхідності більшості жителів адміністративно-територіальної одиниці;

3) кількість працівників такої юридичної особи з урахуванням членів їх сімей складає не менше половини чисельності населення адміністративно-територіальної одиниці, у якій розташована така юридична особа, або становить не менше 5000 осіб;

4) підприємства, від діяльності яких повністю залежить функціонування одних з вищенаведених юридичних осіб».

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ РОБІТ

Статті у фахових виданнях:

1. Бондик В.А. Особенности функционирования института мирового соглашения в арбитражном процессе / В.А. Бондик // Предпринимательство, хозяйство и право. – 2000. – № 11. – С. 33-35.
2. Бондик В. Банкротство предприятий и социально-экономические проблемы развития региона / В. Бондик, А. Кузенков, Д. Остапенков // Підприємництво, господарство и право. – 2001. - № 4. – С.109-111 (особистий внесок – встановлення зв'язку між процесами банкрутства та соціально-економічними проблемами регіонів).

3. Бондик В.А. Трансформація власності в процедурі банкрутства / В.А. Бондик // Право України. – 2001. – № 7. – С. 34-36.
4. Бондік В. Еволюція норм договірної права у конкурсному процесі / В. Бондик, Н. Барбашова // Право України. – 2003. – № 11. – С. 45-49 (*особистий внесок – визначення специфіки договорів, що укладаються на завершальній стадії конкурсного процесу*).
5. Бондик В.А. Система захисту галузей економіки за законодавством про банкрутство // Актуальні проблеми держави і права. – 2009. – № 51. – С. 375-381.
6. Бондик В.А. Окремі проблеми банкрутства містоутворюючих та особливо небезпечних підприємств / В.А. Бондик, О.П. Подцерковний // Вісник господарського судочинства. – 2010. – № 1. – С. 121-127. (*особистий внесок - визначення напрямів вдосконалення статусу містоутворюючих підприємств в процедурі банкрутства*).
7. Бондик В.А. Забезпечення публічних інтересів при трансформації відносин власності в праві банкрутств // Наше право. – 2010. - № 2. – С. 15-18.

Інші публікації:

8. Бондик В.А. Глобализация экономики и особенности развития института банкротства / В.А. Бондик // Матеріали міжн. конф. «Глобалізація економіки: нові можливості чи загроза людству?» (21-22 березня 2001 р.): у 2 т. - Донецьк. - 2001. - Т.2. - С.49-53.
9. Бондик В.А. Право банкрутств - на защиту платежеспособной работы градообразующих и экологически опасных предприятий! / В.А. Бондик // Концепція модернізації господарського законодавства: вдосконалення чинного Господарського кодексу України чи прийняття Закону «Про основні засади господарської діяльності»: матеріали круглого столу (Одеса, 13 жовт. 2008 р) / упорядник О.В. Обод. – О. : Вид-во ОНЮА, 2008. – С. 43-45.

АНОТАЦІЯ

Бондик В.А. Трансформація відносин власності у процедурі банкрутства: правові аспекти. — Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.04 — господарське право; господарсько-процесуальне право. — Одеська національна юридична академія, Одеса, 2010.

Дисертація присвячена проблемам правового регулювання трансформації відносин власності у процесі банкрутства. У роботі визначено поняття трансформації відносин власності в провадженні

по справам про банкрутство як довгострокові та системні зміни у способі присвоєння матеріальних благ, які виникають у процедурі банкрутства та впливають на особливості панування на окремих речах та майновими комплексами як засобами виробництва у сфері господарювання.

Здійснено пошук найбільш прогресивних форм передачі майна банкрута іншим власникам (кредиторам), які б виключили зловживання, дозволяли б оновлювати виробничі відносини, поступово й динамічно їх розвивати, встановлювали б умови для збереження об'єктів права публічної власності, наступництво управлінських дій та цілісність майнових комплексів підприємств. Особлива увага приділена питанням захисту публічних інтересів у процедурі банкрутства, вирішення регіональних проблем неплатоспроможності підприємств.

Запропоновано низку законодавчих заходів щодо забезпечення стабільності відносин власності при банкрутстві підприємств, вирішення проблем відновлення платоспроможності містоутворюючих та особливо небезпечних підприємств, зокрема з точки зору їх можливої націоналізації, введення тимчасових адміністрацій, вдосконалення конкурсних процедур.

Ключові слова: банкрутство, власність, неспроможність, санація, ліквідація підприємств, націоналізація.

АННОТАЦИЯ

Бондик В.А. Трансформация отношений собственности в процедуре банкротства: правовые аспекты. — Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.04 — хозяйственное право; хозяйственно-процессуальное право. — Одесская национальная юридическая академия, Одесса, 2010.

Диссертация посвящена исследованию проблем правового регулирования трансформации отношений собственности в процессе банкротства. В работе определено понятие трансформации отношений собственности в производстве по делам о банкротстве как долгосрочные и системные изменения в способе присвоения материальных благ, которые возникают в процедуре банкротства и влияют на особенности господства над отдельными вещами и имущественными комплексами как средствами производства в сфере хозяйствования.

Осуществлен поиск наиболее прогрессивных форм передачи имущества банкрота другим собственникам (кредиторам), которые бы исключали злоупотребления, позволяли обновлять производственные отношения, постепенно и динамично их

развивать, устанавливали бы условия для сохранения объектов права публичной собственности, преемственность управленческих действий и целостность имущественных комплексов предприятий. Особое внимание уделено вопросам защиты публичных интересов в процедуре банкротства, решения региональных проблем неплатежеспособности предприятий.

Обоснован вывод о том, что эффективное восстановление платежеспособности градообразующих предприятий нуждается во внедрении более гибких критериев признания такого статуса при одновременном установлении механизма их возможного выкупа в государственную или коммунальную собственность, совершенствования порядка реализации субсидиарной ответственности публичных образований перед кредиторами этих предприятий, а также внедрения и применения в отдельных случаях института их национализации.

Доказывается необходимость отказа от исключений из права банкротства в отношении отдельных предприятий публичных форм собственности и предложено установление особенностей банкротства этих предприятий, которые обеспечат погашение долгов и повысят эффективность их производственно-хозяйственного менеджмента, в частности через процедуру введения Кабинетом Министров Украины временных администраций на предприятиях стратегических отраслей экономики.

Сформулированы предложения по внедрению в процедуру банкротства эффективного механизма продажи предприятия банкрота как целостного имущественного комплекса на основе критериев, определенных по данным судебной экспертизы, установлению специальной очередности на продажу имущества банкрота, проведению не менее двух торгов для исчерпания всех возможностей для продажи этого комплекса единым лотом и ряд других мероприятий.

Определены подходы к составу мер пресечения в хозяйственном процессе, которые предложено расширить за счет права лица обратиться в хозяйственный суд с заявлением о их применении до подачи заявления о возбуждении дела о банкротстве должника с целью предупреждения теневой трансформации отношений собственности.

Предложен ряд законодательных мер по обеспечению стабильности отношения собственности при банкротстве предприятий, совершенствованию конкурсных процедур, влияющих на эффективность отношений собственности.

Ключевые слова: банкротство, собственность, несостоятельность, санация, ликвидация предприятий, национализация.

SUMMARY

Bondyk B.A. Transformation of property relations in the bankruptcy procedure: law aspects. - Manuscripts.

The Thesis for a degree of the Candidate of Law by speciality 12.00.04 - Economic Law; Economic-Procedural Law. - Odessa National Law Academy, Odessa, 2010.

The Thesis is devoted to investigate the problems of legal regulation of transformation relations of property in the procedure of bankruptcy. An attempt has been done to find the most advanced form of the transfer of assets of a bankrupt for the other owners (creditors), which would exclude abuse, would update the relations of production, develop it gradually and rapidly, would create conditions for the preservation of state property, the continuity of administrative actions and the integrity of property complexes of enterprises. Particular attention is paid to the protection of public interests in the bankruptcy procedure, the solution of regional problems of insolvent enterprises.

A number of legislative measures to ensure the stability of property relations in bankruptcy, to deal with the restoration of solvency of the city-forming and high-risk ventures, especially in terms of possible nationalization, imposition of an interim administration, improvement of competitive procedures are offered.

Keywords: bankruptcy, property, insolvency, reorganization, liquidation, nationalization.